

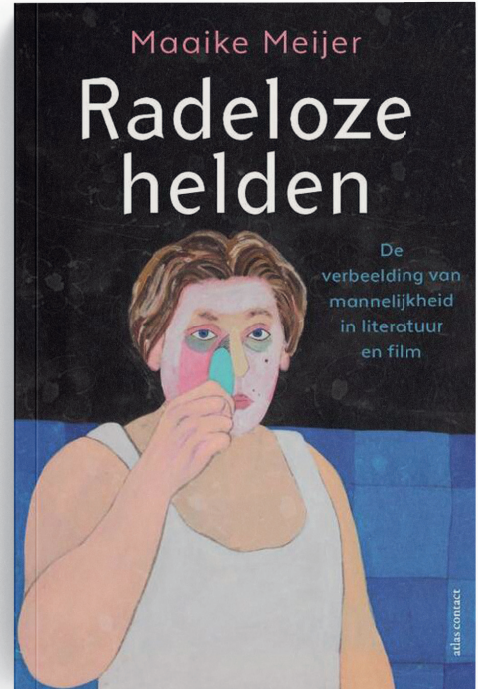
Geleefde theorie

Over de autobiografische dimensies van wetenschap

Net als literatuur kan ook wetenschap autobiografisch geïnspireerd zijn. Zoals de lesbische literaire traditie mij aantrok, zo heeft het vele decennia werken in vrouwen- en genderstudies mij geholpen mijn eigen raadselachtige gender te doordenken. De passies die mijn werk sturen, zijn altijd ook persoonlijke passies geweest. Mijn laatste boek, *Radeloze helden* (2023), is het meest autobiografische. Het gaat over de verbeelding van mannelijkheid in literatuur en film én over mij. Mannen weten – zoals ik ze lees tenminste – dat het tijd is om de mannelijkheid te veranderen en te delen. *Radeloze helden* zet ‘het mannenvraagstuk’ op scherp door het te benaderen via de literaire en filmische verbeelding.

Dat literatuur vaak autobiografische wortels heeft, is bekend en geaccepteerd. Steeds meer, overigens, want er is een tijd geweest dat de autobiografische laag van literatuur door schrijvers werd ontkend omdat autobiografische schrijftuur van mindere kwaliteit werd geacht dan pure fictie. Dat tij is rond de laatste eeuwwisseling langzaam gekeerd. Autobiografisch geïnspireerde auteurs worden nu serieus genomen, mede vanuit de erkenning dat een autobiografisch verhaal óók gecreëerd moet worden en niet zomaar vanzelf beschikbaar is. Voor veel lezers voegt de wetenschap dat een verhaal autobiografisch is een dimensie toe. Dat heeft te maken met de behoefte iets te leren over het leven, het eigen leven vooral, via literatuur. Dat is vaak ‘herkenning’ genoemd, maar je zou het evengoed behoefte aan nabijheid, aan familie, aan identificatie, aan zelfinzicht kunnen noemen. Literatuur is leven *by proxy*, gelijkend op en toch anders dan het eigen leven. Dat geeft een zekere veiligheid, of precies die distantie die reflectie mogelijk maakt.

Zelf lees ik altijd elke nieuwe lesbische, non-binaire en transroman en kijk elke dito film. Ik heb er in de loop van mijn werkende leven veel over geschreven. Mijn eerste artikelen in het onvolprezen blad *Lover* gingen over de auteurs Anna Blaman, Doeschka Meijssing en Nathalie Barney.¹ Dat was mijn wereld, maar ze maakten het ook mogelijk mijn wereld te vinden. Literatuur maakte mijn wereld groter. De laatsten die ik in dat genre las, waren Mariken Heitman (*De wateraap* uit 2019 en *Wormmaan* uit 2021).² Allebei zeer innovatieve romans waarin ik veel herkende. De protagonist ligt in beide romans overhoop met haar sekse en het bijbehorende vrouwelijke gen-

der, dat ze ervaart als opgedrongen en onpassend. Hoe dan te leven? Daarin kan ik mijn eigen worsteling terugvinden. Maar totaal verrassend waren in beide romans de verhalen over de evolutie, met spannende speculaties over wezens die man noch vrouw waren of allebei, ooit, ergens in de lange prehistorie. Ik had het zelf met geen mogelijkheid kunnen bedenken maar het sloot precies aan bij mijn eigen theoretische pogingen als gender-wetenschapper om aan man en vrouw voorbij te komen, met behulp van Monique Wittig, Teresa de Lauretis en Judith Butler, waarover zo meteen meer.

Een andere transroman die ik recent las is Valentijn Hoogenkamps *Antiboy*.³ Hogenkamp roept de moeilijke jeugd van een eenzame – als meisje geboren – jongen op. Hij wordt gepest en vindt aansluiting noch bij de jongens noch bij de meisjes. Zijn ouders hebben geen gelukkig huwelijk. Zijn moeder blijkt de genafwijking te hebben die eerstok- en borstkanker veroorzaakt: als zij overlijdt, weet de hoofdpersoon Anti dat hij die genetische factor heeft geërfd en dat alleen verwijdering van eierstokken en borsten hem voor kanker kan behoeden. Hij is verward. Sinds de diagnose wil Anti “niet alleen overleven: iets wil zich laten zien”.⁴ Hij merkt dat hij geen borstimplantaten wil:

“[...] bij gesprekken in het ziekenhuis werd me steeds verteld wat de meeste vrouwen in mijn situatie zouden doen,” zeg ik. ‘Ik wilde steeds over mijn schouder kijken of die vrouw soms achter me stond.’

‘Want je voelt je geen vrouw?’

‘Ik dacht dat vrouwelijkheid iets was om onder de knie te krijgen.’”⁵

Eén ziekenhuiscène krijgen we in detail:

“Na vier minuten noemt de chirurg met zijn prettige, lage stem een borst zonder borstreconstructie ‘esthetisch ongewenst’. Na twintig minuten zit ik zonder shirt op zijn onderzoeksbank en hij tilt met één hand mijn borst op en laat hem weer vallen, zegt dat ik mooie borsten heb en geen maat kleiner moet willen.”

Maar Anti voelde die borsten al nooit als ‘eigen’. Hij zegt zich bovendien zorgen te maken over de risico’s van implantaten. Het is aan dovemans oren gericht. De chirurg legt uit “dat als ik er echt op sta om plat te gaan, dat het zo’n eenvoudige operatie wordt dat hij die niet zal uitvoeren. Hij is overgeclassificeerd”. [sic]

Anti zoekt een nieuwe chirurg die zijn borsten verwijdert. Hij laat het gepuzzel over of hij nu valt op jongens dan wel meisjes achter zich. Het kan allebei. Man wil hij zijn en liefde is het belangrijkste. Maar zijn geliefde Pier, met wie hij wil trouwen, weigert het aanbod: “Nee bedankt, ik heb geen zin om de vriendin van Freddy Mercury te worden.” Het maakt Anti niet uit maar Pier wel. Sinds hij weet dat Anti zich geen vrouw meer voelt, kan hij hem niet meer aanraken.

Antiboy is een ontroerende zoektocht door het labyrint van gender, niet alleen moeilijk voor degene die deze onderneemt, maar ook voor de familieleden en vrienden die erbij betrokken raken en van wie Anti er veel verliest. Hoogenkamps *coming of gender*-verhaal is een aanslag op de hoeksteen van het seksefundamentalisme. Hoogenkamp laat het schudden van de fundamenten zien, ook in de literaire vorm: de verhaalstructuur, waarin vele tijdslagen a-chronologisch door elkaar lopen, de taal die uiteenvalt tot een langgerekte koortsige zin die eindigt met het angstbeeld een monster te zijn. Maar aan het einde biedt dezelfde taal ook redding. Anti bezoekt oma, die hem niet meer herkent:

“‘Uw kleinkind’. Ik noem mijn meisjesnaam en dan mijn nieuwe naam, want mijn naam is een woord, ik geloof in woorden, dat als ik het juiste woord vind iedereen terug zal komen. Gefeliciteerd, zeggen mensen nu vaak tegen me. Alsof ik net geboren ben.”

Prachtig boek, dat met literaire middelen precies het thema oproept dat ik als cultuur-analytisch denker probeer te adresseren. Heitman en Hoogenkamp komen via de toegangsdeur van de verbeelding uit op eenzelfde speelveld. Kan een genderwetenschapper daar ooit aan tippen?

Autobiografische wetenschap

De autobiografische dimensie van literatuur is tweezijdig. De auteur brengt al schrijvend zijn/haar eigen leven mee en de lezer kan hetzelfde doen. Een auteur kan een autobiografisch pact aanbieden, de lezer kan dat aanpakken. Zo werkt het in de wetenschap ook. Zoals de literaire verbeelding lezers aanspreekt, zo pakt ook de wetenschappelijke verbeelding zijn mede-beoefenaren en studenten omdat er dingen worden aangesneden die je wilt, nee *moet*, weten en begrijpen. Dat is een existentiële behoefte.

Aangetrokken tot feministische ideeën en tot de eerste feministen die deze belichaamden, raakte ik tijdens mijn studie in Amsterdam rond 1970 bij het radicaal feminisme als beweging betrokken. Mijn inspiratiebronnen waren onder andere José Boyens, mijn onvolprezen docente Nederlands vanaf de eerste klas op de middelbare school, en Andreas Burnier, wier *Een tevreden lach* ik al op mijn zestiende las.⁶ Toen wist ik meteen al dat ik Nederlands wilde studeren en schrijfster wilde worden. Ik wist ook dat ik niet hetero kon zijn. Ik wilde geen man *hebben*; ik wilde er eigenlijk een *zijn*, een bohemien, kunstenaar, bosjongen, bouwvakker of geleerde. Maar hoe ik dat in vredesnaam kon willen, en hoe ik het moest aanpakken, daar bleek ik een heel werkend leven voor nodig te hebben. Geboeid door mijn eigen raadselachtige gender hebben eerst het activisme en daarna de vrouwen- en genderstudies mij geleid naar een politiek en wetenschappelijk leven, maar ze hebben mij ook begeleid in mijn persoonlijke leven. De passies die mijn werk sturen, zijn altijd ook persoonlijke passies geweest. Ik vermoed dat dat voor veel wetenschappers geldt (ook voor hen die het nog niet weten).

Ik kreeg pas een universitaire baan in 1984, promovendus op mijn vijfendertigste, maar toen was ik al bijna tien jaar werkzaam als auteur. Ik verdiende al die tijd de kost als lerares Nederlands op een middelbare school. Daarnaast was ik vertaler, gaf les in feministische boekhandels en werkte als literair journalist voor *De Volkskrant* en diverse feministische en homomedia. Ik schreef niet alleen veel over lesbisch bestaan in de literatuur, ik zat ook in elke lesbisch café en dito danstent, bezocht de *Lesbian Herstory Archives* in New York, wijdde er een stuk aan in *Lover* en hielp een lesbisch archief op te richten in Amsterdam.⁷ Werken, plezier maken en denken, alles liep in elkaar over. Met drie kornuiten maakten we het *Lesbisch prachtboek*, we begonnen het lesbisch cultureel tijdschrift *Lust en Gratie*, ik interviewde Adrienne Rich en vertaalde haar poëzie en essayistisch werk.⁸ Ik nam dat stuk leven ook mee de wetenschap in.

Mijn eerste echte wetenschappelijke artikel ging over de romantische vrouwenvriendschappen in de late achttiende eeuw.⁹ Wetenschap heeft een autobiografische motor, zo besef ik nu als emerita, helemaal na inlevering van mijn laatste boek *Radeloze helden*¹⁰ en na veertig jaar academisch werk. Gevestigde wetenschappers hebben het altijd ontkend en blijven het vaak ontkennen in hun jacht op het fantoom der objectiviteit, maar voor mij en mijn vakgenoten in genderstudies is het ergens in de jaren tachtig een epistemologisch ankerpunt geworden. Adrienne Rich, Donna Haraway en

Meijer bij de presentatie van het eerste nummer van *Lust en Gratie* in 1983.

Sandra Harding hebben dit punt omgezet in kentheorie, met hun begrippen ‘politics of location’ (Rich) en ‘situated knowledges’ (Haraway en Harding). Ik kan het bevestigen. Op de artikelen van mijn hand die het dichtst bij mijn autobiografie liggen, zoals dat over androgynie in het *Lesbisch prachtboek*, de Mosselezing die ik hield in 1996, het hoofdstuk ‘lezen als lesbo’ in *De Lust tot lezen* kreeg ik de meest enthousiaste reacties.¹¹ Ik deed daarnaast nog een heleboel andere dingen, vooral op het gebied van poëzie, historische en moderne neerlandistiek, literatuurtheorie, populaire cultuur en biografie. Maar mijn denken over lesbisch bestaan en over de mogelijkheid los te komen uit de categorieën man-vrouw zitten in het hart van alles wat ik deed en doe.

Mijn laatste boek is tevens het meest autobiografische. *Radeloze helden* gaat over de verbeelding van mannelijkheid in literatuur en film én over mij. Ik koos bekende romans en films en zie daar steeds maar weer mannen die niet kunnen voldoen aan de eisen van het man-zijn. Ze gaan te gronde, aan hun illusie van mannelijkheid, zo lijkt het. Mannen weten dat kennelijk zelf: het is tijd om zowel de macht als de

mannelijkheid te veranderen en te delen. Wat heb ik daarmee, zult u vragen. Alles! Ik ben altijd al bereid geweest mijn rechtmatige portie mannelijkheid in ontvangst te nemen! Als meisje wilde ik liever een jongen zijn. Als feminist wil ik deelhebben aan de mannelijke privileges, als lesbienne lag ik vaak overhoop met wat van ‘vrouwen’, dus ook van mij, werd verwacht. Ik deed ruime ervaring op met de mannelijkheid die ik voelde, claimde en trachtte te begrijpen. Ik ben betrokken bij dit onderwerp; niet alleen omdat ik leef in een wereld vol mannen, maar ook omdat ik er zelf misschien wel eentje *ben*. Mijn vader was mijn rolmodel, de volwassene die ik wilde worden. Ik ben in vele opzichten op hem gaan lijken, ik ben onderwijzer en schoolleider geworden, aan de universiteit dan, en mijn toespraken zijn net zo mooi geworden als die van hem. Ik hou van avontuur, van mijn eigen fysieke kracht, van klussen en hout kloven, en voel me dan gelukkig, als *one of the boys*.

Mannelijkheid is niet voorbehouden aan mannen. De Freudiaanse term ‘penisnijd’ is voor mij dan ook geen negatieve kwalificatie, maar een beschrijving van een vitaal protest dat zich in mij aandient. Met de term ‘penisnijd’ beschreef Freud de vermeende jaloezie van het vierjarige meisje op de penis van haar broertje, op het moment dat zij het sekseverschil in de gaten krijgt. Freud keurde mannelijke ambities van meisjes en vrouwen in het algemeen af: allemaal uitingen van onwenselijke ‘penisnijd’, die het omarmen van haar ware vrouwelijkheid zouden blokkeren. Mijn strijdkreet wil Freud overstemmen: penisnijd is een parel in de seksenstrijd! Bovendien, zo vraag ik me af, hebben jongens en mannen niet evengoed penisnijd? Zeker, lees het maar in *Radeloze helden*. Ik voel me verwant met mensen die dat mannenlijf hebben, maar die het mannelijke gender niet op zich kunnen of willen nemen. Bij mij is dat andersom. Mijn vrouwenlijf kon zich maar half, of niet, voegen naar de taal, de kleding en het gedrag die van mijn sekse werden verwacht. Ik vond daar gaandeweg allerlei oplossingen voor. Ik werd lesbisch, androgyn, non-binair. Hoe zit het met mannelijkheid zonder mannen? Daarover gaat *Radeloze helden*. Daarnaast gaat het over wat ik sekse-fundamentalisme noem, dat geloof in de onvermijdelijkheid van de man-vrouw tweedeling en hoe daarvan af te komen.

Er zijn grofweg twee ‘scholen’ van feministisch denken – constructivisme en essentialisme – die allebei ook weer vertakkingen en mengvormen kennen, evenals gematigde en radicale vleugels. De eerste gaat ervan uit dat mannen en vrouwen tot dezelfde mensensoort behoren en dezelfde capaciteiten hebben – John Stuart Mill, Simone de Beauvoir, Alice Schwartz, Jolande Withuis om een paar aanhangers te noemen. Ik schaar mezelf onder hen. De tweede school is er in verschillende gradaties van overtuigd dat vrouwen, als ze tot bestaan kunnen komen, ‘anders’ zijn, lijfelijker, sensitiever. Schatbewaarders van een gezonde Atlantis dat herontdekt moet worden. Onze conditie in patriarchale (fallologocentrische) omstandigheden is er een van onbestaan. “De vrouw bestaat niet” – “ce sexe qui n’est pas un” – de sekse die er geen is, in de woorden van Luce Irigaray. Onze feministische opdracht is haar sporen te zoeken, en dat gans andere

Van links naar rechts: Ineke Boerefijn (Opzij-hoogleraar), Mineke Bosch en Maaïke Meijer tijdens de oratie van Mineke op 4 oktober 2007.

geboren te laten worden. Dan zou er pas verschil bestaan, zou er een breuk komen in de patriarchale eenheidsworst die het vrouwelijke heeft gereduceerd tot het ondenkbare. Het sekseverschil is volgens het Franse differentiedenken niet alleen terug te voeren op historische processen en op socialisatie, maar vooral op de taal en de symbolische orde: het gaat dieper en is essentiëler. Het fallologocentrisme heeft zijn eigen schaduw en afgrond gecreëerd en daarin is de onbegrepen en weggedrongen vrouwelijkheid te vinden. Het levert hele mooie analyses op, zeker. De volgelingen van Irigaray, Braidotti en Cixous hangen een uitermate verleidelijk soort sekse-fundamentalisme aan. Ik heb er altijd met belangstelling naar geluisterd. Maar dat ik toch uiteindelijk niet van die richting ben, heb ik ervaren tijdens mijn jaren in Utrecht, toen ik daar met collega's, onder wie Rosi Braidotti, tussen 1988 en 1998 het programma genderstudies opzette. We hebben er iets moois van gemaakt, maar intellectueel vertegenwoordigden we twee heel verschillende tradities. In mijn huidige opvatting van gender behoren we zelfs tot verschillende genders, want er zijn er veel meer dan twee. Braidotti, geïnspireerd door het Franse differentiedenken, kon het hebben over 'the two sexes in their full glory', over een utopisch beeld van sekseverschil. Ik begreep het wel, maar het pakte me niet zo. Ik vond androgynen mensen zoveel boeiender dan mensen die aan die man-vrouw dichotomie beantwoordden, hoe utopisch voorgesteld dan ook. Ik snap dat sommige collega's die ik zeer waardeer dit willen en moeten uitwerken, omdat hun autobiografie een andere is

dan de mijne. Maar zo is het dus: een theorie is niet alleen een intellectuele uitdaging maar ook een persoonlijke passie.

Ik voelde me eerder verwant met die minderheid van radicale feministen uit de constructivistische school, die de categorieën man en vrouw als zodanig in vraag stelden. Ze wilden die niet zozeer restaureren tot een meer gelijkwaardige of utopische vorm, als wel afschaffen. Voor mij begon dat al in de actiegroep Paarse September, die anno 1972 de normatieve heteroseksualiteit betwistte. Hoe konden onze zusters-feministen denken dat heteroseksualiteit 'natuurlijk' was, terwijl ze er door patriarchale wetten, sociale verleiding en geweld toe werden gedwongen?¹² Twintig jaar later zou de normativiteit van heteroseksualiteit breder worden onderzocht, maar dat tastte het seksefundamentalisme – het geloof in de categorieën man en vrouw als enig denkbaar maatschappelijk fundament – uiteindelijk niet diep genoeg aan. Wie dat wel aantastte, was Monique Wittig, die niet alleen experimentele romans schreef, *Les Guérillères* en *Le Corps Lesbien*, maar ook een vijftal essays waarin ze dat fundament aanvocht. Mensen zijn volgens Wittig tot 'mannen' en 'vrouwen' gemaakt met biologische sekse als doorzichtig excuus. Het bouwen op een bijkomstig, arbitrair verschil tussen mensen legitimeert volgens Wittig de uitbuiting van de zogenaamde 'vrouwen' door de zogenaamde 'mannen'. De categorieën van sekse en ras zijn uitsluitend politieke categorieën: het zijn de regulerende ficties van een sociaal systeem, dat daarmee een maatstaf heeft om de macht, de rijkdom en de kansen te verdelen. Wittigs essays, achtereenvolgens:

'Paradigm', 'The Straight Mind', 'One Is Not Born A Woman', 'The Category of Sex' en 'The Mark of Gender', zijn een soort hermetische woede-uitbarstingen.¹³ Wittig had helemaal niets met vrouwelijkheid. Het was een brandmerk. Ik vond haar geweldig. De analyse leek toen zélf de uitweg uit het sekse-systeem.

Analyse wás verandering, dacht ik tot in de jaren tachtig. Hoe ontstellend naïef. Terwijl ik samen met mijn mede-activisten in de jaren zeventig meende te weten waar de ontsnapingsdeur uit het sekse-systeem zich bevond, (in revolutionair denken) werd mij laat in de jaren tachtig duidelijk hoe diep elk individu, man of vrouw, homo of hetero, in het sekse-gendersysteem is ingebed, evenals in de economische, sociale en ideologische systemen die ons een plaats toewijzen, ons vormen en bepalen totdat we er medeplichtig aan zijn en er op geen enkele manier nog omheen kunnen. Of toch? En hoe dan? Die queeste heeft me altijd beziggehouden. Er is dan misschien geen 'waar zelf', geen vrije kern, er zijn geen onbesmette woorden, geen onaangetast puur lichaam dat voorafgaat aan de acculturatie. Ons lichaam en onze lichaamservaring zijn dan zelf wel producten van de ons vormende culturele en sociale hiërarchieën, maar daar hoeven we ons toch niet voor altijd bij neer te leggen. Het inzicht in de taaiheid van het sekse-gendersysteem maakte mij wel verdraagzamer en geduldiger. Ik verdiepte me in de psychoanalyse, ik las de historische studies van Thomas Laqueur, Claudia Honegger, Mineke Bosch en vele anderen die de historiciteit van het construct vrouw aantoonde en de hysterische proporties fileerden die de mythe van essentieel verschil in de achttiende eeuw gingen aannemen. Ik las Teresa de Lauretis, van wie ik leerde dat wij van onze allereerste gewaarwordingen af in vorm zijn gedrukt door de taal en de symbolische orde die wij als feministen bestrijden.¹⁴ Dat leidt tot wat De Lauretis "the paradox of woman" heeft genoemd.¹⁵ Het is paradoxaal dat je je als feminist tegelijkertijd identificeert met én polemisch opstelt tegen wat in je ingeschreven is: 'vrouw'. De feminist trekt zich aan de eigen haren uit het moeras omhoog. Door jezelf 'vrouw' te noemen, schijn je precies te bevestigen wat je bestrijdt. De grond van de feministische coalitie, dat je je verbindt als vrouwen, is tegelijk het probleem, omdat de 'vrouwelijkheid' immers datgene is waar je vanaf wilt. Maar, zegt De Lauretis, in de mate waarin je zelf kunt reflecteren over je verzet tegen 'vrouw', in die mate ben je er vrij van. Het zelfreflexief kunnen denken over de categorie 'sekse' dat is het gaatje in de muur, het straaltje licht door de gesloten deur, het *elders*. Het was oneindig bescheiden, vergeleken met de woeste ontsnapingsdrift van de jaren zeventig. Maar het zoeken naar een identiteit 'beyond gender' ging onverminderd door, zowel in het leven als in de feministische theorie.

Ik zocht naar een theorie over gender-onbepaaldheid of gender-weigering en Judith Butler voorzag wat mij betreft precies in die behoefte. Hen haalde met het befaamde *Gender Trouble* in 1988 het binaire sekse-genderonderscheid overhoop. Sekse werd in veel feministische theorie tot dan toe gezien als de relatief onveranderbare lichamelijke 'basis', met gender als sociale, psychologische en culturele 'bovenbouw'.

Een binaire oppositie, met gender als de afgeleide pool. Gender zou de variabele factor zijn, die nodig veranderd moest en ook kon worden. Lichamelijk sekseverschil bleef dan weliswaar een feit, maar hoefde dan niet langer te resulteren in alle bestaande gender-ongelijkheid, zoals betoogd door Gayle Rubin, Ann Oakley en tal van feministische denkers na hen.¹⁶ Maar gender bleek steeds belangrijker. Aanvankelijk opgevat als een individueel persoonlijkheidskenmerk werd gender vervolgens gezien als een sociale 'rol', en ten slotte herkend als een alomtegenwoordige maatschappelijke structuur. In de woorden van Jolande Withuis in *De vrouw als mens*:

"De tweedeling naar sekse doordringt alle niveaus van het leven en laat niemand onaangetast: arbeid, inkomen en zorg; ziekte en gezondheid; wat we mooi en lelijk vinden; wensen, verlangens, angsten en ambities: onze verwachtingen van het leven en van andere mensen. Het sociale, het politieke, het psychische – alles is van sekse doordrenkt."

Die steeds bepalender geachte kracht van gender bereidde de interventie van Butler voor. Hen draaide het sekse-genderonderscheid om. Vanuit de alomtegenwoordige gendernormen *verschijnen* lichamen als materiële basis maar ze zijn dat niet: gendernormen creëren die lichamen als 'mannen' of 'vrouwen', aldus Butler. Gender brengt sekse voort in plaats van andersom. Dit leidt niet tot een nieuwe binaire oppositie maar tot een nieuwe continuïteit van sekse en gender. Lichamen zijn even 'cultureel' als gedragingen, wetten en sociale regels. "Gender verhoudt zich niet tot sekse als cultuur tot natuur, maar sekse is een cultuurproduct en wordt *vervolgens* verondersteld vooraf te gaan aan die cultuur," zo vat Annemie Halsema het samen.¹⁷ Gender is bij Butler bovendien het resultaat van alle handelingen, die we ook zelf levenslang uitvoeren, we voltrekken gender aan onszelf: we *performen* gender. Gender is niet wat we zijn maar wat we *doën*. Maar je zou ook fouten kunnen maken in die performance, de ongelukjes verzamelen, de repertoires door elkaar gooien, 'vloeken', de genderneutrale taal en gebaren zoeken als die te vinden zijn. Hoe diverser het palet van genderperformance, hoe irrelevanter sekse wordt. Kijk, daar is de bres die je in het systeem kunt slaan.

Butler is inmiddels ingehaald door de transgenderbeweging, die de zaak opnieuw om lijkt te gaan keren. Ik voel me daar onderdeel van maar worstel er tegelijkertijd ook mee. In hoeverre wordt de kracht van gender daarin nu gebroken? Wordt nu niet het lichaam aangepast aan de beleving van gender? En als het lichaam weer wordt gemaakt tot grondslag en legitimatie, is dat dan niet even conservatief als die patriarchale wet die bepaalt dat het lichaam gender dicteert, dat er congruentie hoort te zijn tussen lichaam en gender? En was dat niet juist wat de feministische revolutie aanvocht?! Ook die discussie voer ik in *Radeloze helden*.

Kortom: wordt vervolgd.

- 1 M. Meijer, 'Omzien naar Anna Blaman', *Lover* 3 (1979) 95-100; 'De scheiding van moeder en dochter. Tijger, tijger! van Doeschka Meijning,' *Lover* 2 (1981) 56-59; 'Een lesbische scheurkalender en het probleem Barney', *Sek* oktober 1980.
- 2 M. Heitman, *De wateraap* (Amsterdam 2019); M. Heitman, *Wormmaan* (Amsterdam 2021).
- 3 V. Hogenkamp, *Antiboy* (Amsterdam 2022).
- 4 Hogenkamp, *Antiboy*, 44.
- 5 Hogenkamp, *Antiboy*, 42.
- 6 Meer over Boyens en Burnier in M. Meijer, 'Sterke vrouwen', in: R. Römken en A. Meulenbelt (red.), *Het F-boek. Feminisme van nu in woord en beeld*. (Amsterdam en Antwerpen 2015) 251-256.
- 7 M. Meijer, 'De roddel van de een is de geschiedenis van de ander. De Lesbian Herstory Archives in New York. Een reportage,' *Lover* 4 (1981) 172-177.
- 8 M. van Kasbergen, D. Kraakman, M. Meijer en I. van Mourik. *Lesbisch prachtboek. Een lesbische guerilla* (Amsterdam 1979); Het lesbisch cultureel tijdschrift *Lust en Gratie* verscheen van 1983-2001 en is nu integraal te lezen op de DBNL; M. Meijer met M. van Kasbergen, 'Elke man kan mijn *love poems* natuurlijk lezen, daar gaat het niet om, maar het is niet voor hem', Interview met Adrienne Rich, *Vrij Nederland* 17 januari 1981. A. Rich, *Keuze uit de gedichten 1950-1984*. Samenstelling en inleiding M. Meijer. (Amsterdam 1985); A. Rich, *Eenentwintig liefdesgedichten*, vertaald door M. Meijer (Utrecht 1980); A. Rich, *Uit vrouwen geboren. Moederschap als ervaring en instituut*. Vertaald door M. Meijer en M. Vooren. (Amsterdam 1979).
- 9 M. Meijer, 'Vrome en geleerde hartsvriendinnen in de achttiende eeuw in Nederland', in: M. Duyves, G. Hekma, P. Koelemij (red.), *Onder mannen onder vrouwen. Studies van homosociale emancipatie* (Amsterdam 1984) 167-181.
- 10 M. Meijer, *Radeloze helden. De verbeelding van mannelijkheid in literatuur en film* (Amsterdam 2023).
- 11 M. Meijer, 'Androgynie: analyse van een tegenvoorbeeld', in: Kasbergen e.a. *Lesbisch prachtboek*, 318-365; M. Meijer, 'Lezen als lesbo', *De lust tot lezen. Nederlandse dichtressen en het literaire systeem*. (Amsterdam 1988) 240-283. De Mosse-lezing bleef ongepubliceerd maar is bewerkt tot hoofdstuk 5, 'Leve de penismijid' in Meijer, *Radeloze helden*, 2023.
- 12 M. Meijer, 'Paarse september Een documentaire', in: G. Hekma, D. Kraakman, M. van Lieshout en J. Radersma (red.) *Goed verkeerd. Een geschiedenis van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in Nederland* (Amsterdam 1989) 183-198. Later in gewijzigde vorm verschenen als: 'Paarse September - een lesbische guerilla, 1971-1974.' (bewerkt door S. Wieringa), M. van der Klein en S. Wieringa (red.), *Alles kon anders. Protestrepertoires in Nederland 1965-2005*. (Amsterdam 2006) 127-144.
- 13 M. Wittig, 'Paradigm', in: G. Stambolian en E. Marks (red.), *Homosexualities and French Literature. Cultural Contexts/Critical Texts* (Ithaca en London 1979); 'The Straight Mind', *Feminist Issues* 1:1 (Zomer 1980) 103-111; Vertaald in *Krisis* 9 (november 1982); 'One is not Born a Woman', *Feminist Issues* 1:2; 'The Category of Sex', *Feminist Issues* 2:2 (Herfst 1982) 63-69 en 'The Mark of Gender', *Feminist Issues* 5 (1985) 3-12.
- 14 T. de Lauretis, *Alice Doesn't. Feminism, Semiotics, Cinema*. (Londen 1984); *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*. (Indianapolis 1987).
- 15 T. de Lauretis, 'The Essence of the Triangle' in: *Differences* 2 (zomer 1989). Zie ook J. Withuis, *De vrouw als mens* (Amsterdam 2007) over de paradox vrouw.
- 16 Zie A. Fausto Sterling, 'Gender/Sex, Sexual Orientation, and Identity Are in the Body: How Did They Get There?', *The Journal of Sex Research* 56, 4:5 (2019) 529-555. Tot in de jaren zestig werden sekse en sociale positie beschouwd als een onverbreekelijk geachte eenheid, weliswaar aangevochten door generaties feministen, die echter niet konden beschikken over het begrip gender. Die term werd geïntroduceerd door de psychiater Robert Stoller in 1964 en even daarvoor door de psycholoog John Money, die in 1965 in Amerika de eerste genderidentiteitskliniek opende om lichamelijke sekse operatief te conformeren aan psychologische genderidentiteit, als die niet met elkaar spoorden. Dat bleek dus te kunnen: sekse kon ook *niet* automatisch leiden tot de bijpassende genderidentiteit. Gender werd in die gevallen gezien als een afwijkende individuele interpretatie van sekse, maar toch werd niet gender 'aangepast' in Moneys kliniek, maar sekse. Gender aanpassen bleek te moeilijk. In feite werd daarmee het primaat van gender al onderkend. Dat lichamelijke sekse altijd al een instabiele basis vormde om 'mannen' en 'vrouwen' scherp van elkaar te scheiden, bleek uit het bestaan van de vele vormen interseksualiteit waar Money vaak mee te maken kreeg, terwijl sekse niet alleen een kwestie is van uiterlijke of inwendige geslachtskenmerken, maar ook van genen en hormonen. Zie daarvoor verder het werk van A. Fausto Sterling, *Myths of gender. Biological theories about men and women*. (New York 1992) en A. Mol, 'Wie weet wat een vrouw is.... Over de verschillen en verhoudingen tussen wetenschappen', *Tijdschrift voor vrouwenstudies* 21: 1 (1985), helder samengebracht in K Spaink, 'Over transseksualiteit, interseksualiteit en wat dat nu toch is: sekse', in: K. Spaink, *M/V doorhalen wat niet van toepassing is*. (Amsterdam 1998).
- 17 J. Butler, *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. (Londen 1990); A. Halsema, *Hermeneutiek van het lichaam* (Leiden 2022).